

סוגיות במחקר התלמוד

יום עיון

לציון חמש שנים לפטירתו של

אפרים א' אורבך

כ"א בכסלו תשנ"ז

תדפיס

ירושלים תשס"א

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

סכוליון א' וסכוליון ב', השונים זה מזה בתוכן, במבנה ובסגנון.² ואילו רבים מן השיבושים, הצרימות והעיוותים המאחרים בסכוליון הם פרי הכלאה תניינית בין שתי המהדורות, אשר דווקא היא שנשתלשלה אל הדפוסים. מחקרי העלה שאף בכל אחת מן שתי המהדורות המקור הללו דרים בכפיפה אחת יסודות קדמוניים אותנטיים עם ניסוחי סרק נטולי ערך. מטבע הדברים צריך דווקא הסוג הראשון – החומר היחידאי, הקדום והנידוי – לראיה. לקמן יידונו שני קטעי סכוליון קצרים, אחד מכל מהדורה. באלה יש, לטעמי, משום ראיה לערכם ולקדומותם של המקורות שעמדו לפני שני העורכים. ולא על הסכוליון בלבד ללמד יצאנו: באחד נשתמר נוסח מקרא שאבד מאתנו, באחר שרד קטע של מדרש הלכה לא מוכר.

[ב]

התאריך הראשון שהמגילה מונה בחדש כסלו הוא שלושה בו: 'בתלאתא בכסלו עדו סמותא מן דרתא';³ 'דרתא' היא, ככל הנראה, העודה שבמקדש, כפי שנתפרש גם בסכוליון, אלא שלא נבחר מהם 'סמותא' אשר סרו מתוכה, ולפיכך גם אין בידינו רמז לפרשה הדיסטורית הנזכרת כאן. עוד מימיהם של הרצפלק⁴ ופראנקל⁵ קשרו רוב החוקרים את המילה 'סמותא' אל המילה היוונית *σάμαθος*, הכינוי המקובל לנסי הצבא הרומי – *signa*, אשר נשאו עליהם את איקונות הקיסר.⁷ בתרגום יונתן לחבקוק א:טו (על כן יזכה לחרמו ויקטר למכמרתו) נאמר: 'על כן מדבח לזניה ומסיק בסמיך לסמיתיה'. בתרגום זה משוקעת דרשה פוליטית המלעגה על רומי ועל פולחן הסיגנה המקובל בצבאותיה. כבר קשרו כמה מלומדים⁸ ובהם אורבך⁹ דרשה זו עם דבריו של בעל פשר חבקוק, הדורש כתובים אלו בכלל ופסוק זה בפרט כנגד

- 2 ראה: 'לנסחיו', עמ' 64 ואילך; 'מגילת תענית והסכוליון', עמ' 17 ואילך.
- 3 כך על-פי כ"י אוקספורד. ובכ"י פרמה: 'אתנטלו סמותא' תחת 'עדו סמותא'.
- 4 הרצפלק, עמ' 260 בהערה.
- 5 פראנקל, עמ' 444, הערה 9.
- 6 גרין, עמ' 563-564; קאסל, עמ' 108; המבורגר, עמ' 106; דלמן, עמ' 33; שוואב, עמ' 215-213; ציטלין, עמ' 259-260; כהנא, עמ' 6; ליכטנשטיין, עמ' 299-300; המפל, עמ' 166-168. יצאו מכלל זה דרנברג (היסטוריה, עמ' 60; משא, עמ' 26-27, הערה 1) ומילך (עמ' 141), שנאלצו בהגדה ונטולת יסוד (דרנברג) ובעתת סופר פשוטה באחד מגזריו של נוסח הכלאים (מילך) כדי לבקש למילה אטימולוגיה חדשה, שמשמעה פסל או מזבח לעבודה וזה.
- 7 לפירוט על טיבם, סוגיהם ופולחנם של הנסים הללו ראה: קריילינג (להלן, הערה 23), עמ' 269, 13; פלדמן בפירושו לקדמוניות יו ג א (L. H. Feldman [Josephus, IX], London: Loeb Classical Library 1965, pp. 42-45, notes f, h); הרספרות שהביא; שורץ (להלן, הערה 19), עמ' 225, הערה 26.
- 8 ראה: י. יערי, 'פשר חבקוק ותקופתו', ציון, לד (תשכ"ט), עמ' 10, והספרות שהביא בהערה 21. ומה שחלק הוא עצמו על השערה זו: אבל ראה בהערה הבאה.
- 9 ראה: אורבך, 'בער', עמ' 75. תודתי נתונה לפרופ' דינאל שורץ על מראיה המקום.

גילוי מחודש של נוסח מקרא ומדרש

מאת

ורד נעם

[א]

בשולי אדרתה של ספרות חז"ל מסתתרים כמה וכמה חיבורים עמומים שזמנם ומצאם אופיי ערפל. שאלת מהימנותם איננה עומדת לעצמה. היא נושאת השלכות לא רק על התנאים המייחדים את החיבור הנידון כי גם על טיבן של חשיבות ספרותיות עתיקות וידועות שנלקטו אל תוכו. קטעי מקרא וספרות תנאית ששובצו במסגרת מאוחרת עשויים להשתקף מתוכה בפנים אחרות. מידת האותנטיות של הוויראציות החדשות האלה נגזרת מן המדימונת הסטואאית נדידה הריחי חזרת ומעידה על ייחוסה של המסגרת המרגלית סקסטואאית נדידה חזרת ומעידה על ייחוסה של המסגרת המקיפה אותה. להלן יידונו שתי דוגמאות ליחס הדדי מסוג זה בין 'תפוחי זהב' ל'משכיות כסף' – בין נוסחים אבודים של מקרא ומדרש לבין החיבור אפוף התעלומה המשמר אותם.

ה'סכוליון', הפירוש העברי הנספח אל מגילת תענית,¹ מכאן את טיבם ומנם של המאורעות הנמנים במגילה. אגב כך הוא סומך אל המועדים סיפורים היסטוריים, דרשות ואגדות, מהם מוזכרים מתוך מקבילות בספרות חז"ל ומדום יחידאיים, נטולי מקבילה.

למן ראשית ימיה של חכמת ישראל ועד ימינו חלוקים החוקרים באשר לטיבו של סכוליון זה. היו שראו בו קובץ ברייתות עתיקות ומדימונת, אוצר רסיסים קדמוניים של ספרות חז"ל שלא נשתמר במקום אחר ומקור רביעך למידע היסטורי. אחרים ביטלו את ערכו וסברו שאינו אלא אוסף מימי הביניים ובו מובאות מספרות חז"ל בתוספת ניסוחים מופקקים שנבדו מן הלב. מתוך מחקרי בפרשה זו נחברר כי באמת אין ה'סכוליון' המונה לפנינו בדפוסים חיבור אחד כי אם תרכובת של שני חיבורים נבדלים, שתי מהדורות סכוליון:

- 1 המהדורה המקובלת עד כה למגילה ולביאורה היא מהדורת ליכטנשטיין. על סגולותיה ועל ליקייה ראה, 'לנסחיו', עמ' 59-60, עמ' 92, הערה 155. ראה עודה המהדורה הנספחת אל 'מגילת תענית והסכוליון' (לרשימת הקיצורים הביבליוגרפיים ראה להלן, עמ' 78). במהדורת ליכטנשטיין (עמ' 308-314) מובאת רשימה ביבליוגרפית מקיפה בנושא מגילת תענית עד ראשית שנות השלשים של המאה העשרים. כשענת העשרים שחלפו מאז נדפסו בכמה אכסניות רשימות ביבליוגרפיות חלקיות. סקירה מעודכנת ראה: 'מגילת תענית והסכוליון', הפרק 'תולדות המחקר של מגילת תענית', עמ' 4 ואילך.

ורובם תלו אותו בשמות הימים של הקמת המשכן במדבר.⁴⁹ שיטת בניינים מיוחדת בנידון זה נקט אורבך⁵⁰ בקבלו את עדות הסכוליון בחלקה בלבד. במועד ראה זכר לתקנת השקלים אך לא זכר לניצחון ביתו, ואת תקנת השקלים גופה הקדים לימיו של ייחון כהן גדול. בין שהוויכוח הכיתוני עומד ביסודו של מועדו ובין אם לאו, עולים הדיה של המחלוקת עצמה ממקורות פנים וחוץ כאחד: מספרות חז"ל,⁵¹ מן הספרות הכיתונות⁵² ומן הברית החדשה.⁵³ מעשה הוויכוח עם הכת היריבה וניצחונם של החכמים, כפי שהוא מתואר בסכוליון, נמסר גם בסוגיית הגמרא במנחות (סח ע"א) בצד לשון המועד גופו. במהלך ההתנצחות, על-פי שני הסכוליון והתלמוד, הפרושים מוכיחים את טענתם שדין התמיד לבוא משל הציבור מתוך הפסוק העוסק בקרבן התמיד (במד' כח:ב): 'תשמרו להקריב לי במועדו - שיהו כולם באים מתרומת הלשכה'. אולם בסכוליון פ' משולב בטענת החכמים מדרש הלכה על הפסוק כולו מתחילתו ולא רק ראייה קצרה מן המילה 'תשמרו' בלבד כבתלמוד ובסכוליון א. מדרש זה, הדורש את מילות הפסוק על-פי סדר, מצוי גם בספרי במדבר (פיסקא קמב. עמ' 188) ובנוסח שונה וקצר יותר - בספרי זוטא (פיסקא שכב, עמ' 322) על כתוב זה בס' במדבר.

סכוליון ב 54 ספרי במדבר (עמ' 188) ספרי זוטא (עמ' 322)

עו את בני ישראל
משל צבור התמידין כאן
אינן באין לא משל יחידים...
ואמרת אליהם

החשמונאים הראשונים. שווארץ שיער שאירע פעם אחת שלא הגיעו השקלים בזמן למקדש והחשמונאים סיכלו את עצת מתנגדיהם להנהיג בהודמנתו זו הלכה צדקית. לוריא סבר שהמועד מציג את הסדרה סדרי המקדש בידי החשמונאים אחרי ניצחונותיהם. כדי להוציא מלבם של הבהנים הכיתונים שקיבמו. וראה את תגובתו של ליכטנשטיין (עמ' 290-292) להצעתו של שווארץ. גם הלוי (דורות ראשונים, חלק א, כרך ג, עמ' 450) סמך על הסכוליון ופירש בו פרשנות משלו. וראה מה שהשריב על כך אלבק (מחלוקות, עמ' כח-כח) בחריפות אפיינית.
49 ראה ביתר הרחבה 'מגילת תענית והסכוליון', עמ' 183 ואילך.
50 אורבך, ההלכה, עמ' 40-42.
51 ראה דבריו להלן.
52 על עמדתה של כת קומראן בפרשה זו ראה אלגרו, עמ' 71-73. דיון בקטע קומראני אחר ראה אשל, 'מעמדות'; וכן: ליוור ובר.
53 ראה: מתי י' כב, ומה שהציע בעניין זה פלוסר. ראה גם את פרשנותו ההיסטורית של בר.
54 משוחרר על-פי קטע הגניזה נוסח הכלאיים. על השמטה שחלה בנוסח הכלאיים ההשלמה כאן על-פי קטע הגניזה ראה להלן.

השובות של ממצא זה אינה מתמצה רק בפגישה ראשונה עם נוסח המקרא שעזר בתחבורתו רק מכלל שני אלא גם בהכרת טיבו של החיבור המוסר אותו ובהערכת צלולותה של חוגגית העבה - כ"י אוספורד המאוחר - אשר מבטיח לה בשוף אליו חיבור זה.⁴⁴ מסתבר שבסכוליון א העמום והמונמי, החוקא בתוך יחידת ביאור מפקפקת למדי, נשתמרה מסורת נוסח ופירוש קדמונית של כתוב אחד במלכים. ועוד עולה מכאן שהעד היחיד אשר קם בסכוליון זה, כ"י אוספורד המאוחר, המשובש והמקצועי, עשוי לשמר בטוהרתה פיסת נוסח נדירה.

[ג]

הדוגמה השנייה לקוחה מסכוליון פ'. ורוקא מקטע גניזה קטנטן אשר שרד בידנו כמעט יחיד לביאור זה.⁴⁵ זאת לשון המועד הראשון במגילה: 'מן רש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למספד'.⁴⁶ הקמת התמיד הנרמזת בגוף המגילה מתפרשת בשתי מהדורות הסכוליון בניצחונם של הפרושים על הצדוקים/ביתוסים במחלוקת על דינו של קרבן התמיד. לשיטת הפרושים, אינו קרב אלא משקלי הציבור. לשיטת מתנגדיהם, הוא בא גם משל היחיד. החוקרים נחלקו אם לקבל את ביאורו של הסכוליון או לדחותו. רוב אוהזיו של פירוש הסכוליון הלכו בעקבות גרץ⁴⁷ והיזכרו את ניצחון הפרושים ובעקבותיו את תקנת המועד (ומקצתם - אף את תקנת השקלים גופה) לימי שלטונה של שלומציון המלכה, כשניתנה הכבורה לחכמי הפרושים.⁴⁸ דחוי הפרשנות הכיתונת הציעו למועד נימוקים אחרים.

44 על השתמרות נוסחי מקרא מנוסח המסורה כאמת מודה להערכת טיבם של כתביידי של ספרות חז"ל ראה: מ' כנזא, 'עטח המקרא המשתקף בכתב יד רומי 32 לספרי במדבר הברים', מחקר, תלמוד, א, ירושלים תשי"ז, עמ' 10-1.

45 במועד הנדון, א-ח' בניסן, חלה השמטה בכ"י פרמה, והביאור על המועד נערך ממנו. אולם בידינו קטע גניזה (TS-AS 88/227; מספרו במקוון לתצלומי כתביידי 34321) למועד ולביאור, והביאור הנמסר בו שונה ורוחק מזה של סכוליון א שבכ"י אוספורד. נוסח הכלאיים מכיל יחידות משל סכוליון א, השפעות של המקבילה התלמודית וגם רשות תנאיות יחידאיות ומקוריות (ראה להלן). חומר מקורי זה דומה דמיון בולט לתוכנו של קטע הגניזה הנזכר. מכלל שהיסודיות הללו בתוך נוסח הכלאיים נובעים מסכוליון פ'. שלא נשתמר בידינו בכ"י פרמה, אבל שרד בחלקו בקטע הגניזה. במועד נתייחס אל קטע הגניזה ואל היסודות האמורים בנוסח הכלאיים כאל מייצגיו של סכוליון פ'.

46 כך על-פי גרסת כ"י פרמה, שהמועד גופו אינו נערך ממנו. בענייה האחרים של המגילה גופה, וקטע הגניזה בכללם, יש שנויים קלים. אולם בשני התלמודים המועד מצוטט בחילופי גרסה גדולים יותר. ראה במהדורה הנספחת אל 'מגילת תענית והסכוליון', עמ' 2.

47 גרץ, עמ' 568-569.

48 יצאו מכלל זה שווארץ (הלשכה), עמ' 233 ולוריא (עמ' 87-95), שקיבלו את טענת הסכוליון בדבר הניצחון הפרושי שבסיד המועד, אבל הקימו ניצחון זה לתקופת

סכוליון פ	ספרי במדבר (עמ' 188)	ספר זוטא (עמ' 322)	סכוליון פ
את קרבני זה הדם	את קרבני זה הדם	את קרבני זה הדם	את קרבני זה הדם
לחמי אלו הלבנים	לחמי אילו אימורים...	לחמי אלו התמידין	לחמי אלו הלבנים
לאשי זה הקטרת	ריח ניחוחי	ריח ניחוחי אלו החלבנים	לאשי זה הקטרת
ריח זו הלבונה	אלו בזכי לחם הפנים	ריח ניחוחי אלו התסכים...	ריח זו הלבונה
ניחוחי אלו התסכים	תשמרו שלא יביא		ניחוחי אלו התסכים
ובל שהוא כריח ניחוחי	אלא מן השמור		ובל שהוא כריח ניחוחי
תשמרו... במועדו	תשמרו תשקלו		תשמרו... במועדו
שיהו כולם באים	להביא מן השקול		שיהו כולם באים
מתרומת הלשכה	אלא מתרומת הלשכה...		מתרומת הלשכה

עיון בטבלה מגלה כי הלימוד של סכוליון פ מיצו את בני ישראל: 'אין קרבן צבור בא אלא משל כל ישראל, דומה לזה של הספרי זוטא. הלימוד: 'תשמרו... [..] שיהו כולם באים מתרומת הלשכה, דומה לזה שבספרי במדבר. אבל שאר כל הדרשות על מילות הפסוק מוחלפות מאלה שבספרי במדבר ובספרי זוטא כאחד.

בהמשך מובאות בסכוליון פ עד שתי דרשות מן המילה 'תשמרו'. אין הן נוגעות בעניניו של הוויכוח בין חכמים ליריביהם אלא בהלכה אחרת, והובאו כאן אגב דרשת הפסוק בכללו. תכליתן ללמד שכבש התמיד טעון ביקור – כלומר שמירה וביקור ממום בלשכת הטלאים שבמקדש⁵⁵ – ארבעה ימים קודם שחייטתו. לדרשה זו לבדה יש מקבילות גם במכילתא. בספרי במדבר, בסוף רצף הדרשות אשר נידון לעיל ובשלוש סוגיות בבבלי⁵⁶. בטבלה שלהלן (עמ' 75) מוצגת דרשת הסכוליון עם מקבילותיה. ההשוואה מלמדת שהדרשה שבסכוליון פ נשתנתה מזו שבמקבילות. דין ביקור התמיד נלמד בסכוליון בדרשה כפולה: פעם אחת לשיטת רבי עקיבא, שאת החובה לשמור את כבש התמיד בלשכה היא לומדת מעצם המילה 'תשמרו'. הדרשה השנייה, בשם בן בג, דורשת אותה הלכה עצמה בגזרה שווה מקרבן פסח. כשם שבפסח נאמר 'למשמרתו' ומקשו מ'עשו', היינו ארבעה ימים קודם שחייטתו בארבעה ימים קודם שחייטתו. הגזרה השווה מצויה גם בספרי במדבר ובבבלי, ארבעה ימים קודם שחייטתו. הגזרה השווה מצויה גם בספרי במדבר ובבבלי, ומצאנוה נדרשת במכילתא דר"י על פסוקי קרבן פסח במקומם שבס' שמות. אבל הדרשה הראשונה, שאיננה תלויה בגזרה שווה, איננה מוכרת מן המקורות הללו. גם ייחוסו של מדרש בדבר ביקור התמיד לרבי עקיבא נפקד מכולם.

55 ראה: משנה ערכין ב:ה.
56 פסחים צו ע"א, מנחות מט ע"ב, ערכין יג ע"ב.

בבלי פסחים צו ע"א ומקבילות	מכילתא דר' ישמעאל (עמ' 16)	ספרי במדבר (עמ' 188)	סכוליון פ (המשך)
בן בג בג אומר	והיה לכם למשמרת	תשמרו	ר' עקיבא אומר
מנין לתמיד שטעון ביקור	נאמרה שמירה בפסח	נאמרה כאן שמירה	מניין שלא יצא וירעה
ד' ימים קודם שחיטה	ונאמרה שמירה בתמיד	ונאמרה להלן שמירה	בעדר
שנא' תשמרו	מה שמירה האמורה בפסח...	מה שמירה האמורה להלן...	ת"ל תשמרו להקריב
להקריב לי במועדו	אף שמירה האמורה בתמיד...	אף שמירה האמורה כאן...	לי במועדו
ולהלן הוא אומר			בן בג בג אומר
והיה לכם למשמרת...			מניין שמבקרין אותו
מה להלן... אף כאן...			ארבעה ימים קודם שחייטתו
			נאמר כאן תשמרו
			להקריב לי במועדו...
			ולהלן הוא אומר
			והיה לכם למשמרת...
			מה להלן... אף כאן...

* כאן נקטע קטע הגניזה. עד 'במועדו' השלמתי על-פי המקבילות.
** הקטע 'בן בג בג... במועדו' נשמט מחמת הרומות בנוסח הכלאיים. השמטה זו הטעתה את אפשיין לחשוב שכל הדרשה נמסרת במגילת תענית בשם ר' עקיבא. ראה לקמן.

הנה דרשה זו ועמה אף הייחוס לרבי עקיבא נגלים בקטע של מכלילתא דרשב"י.⁵⁷ אף בו הדרשה כפולה – בשם בן בג בג⁵⁸ ובשם רבי עקיבא. אף שם האחת מן המילה 'תשמורי' והאחת מן גורה שווה.

ידיה לכס למשמרת (בן עזאי אומי) – בן בג בג אומר] שלא יצא וירעה בעד [ר' עקיבא אומי נאמרה כאן שמירה ונאמרה להלן שמירה [ל...].] קטע זה של מכלילתא דרשב"י שחוזר מתוך מדרש הגדול, אבל מקורו במכלילתא דרשב"י אינו מוטל בספק, שכן צוטט בחלקו בפי רבנו הלל בשם 'מכלילתא דסניא'.⁵⁹ במהדורת אפשטיין-מלמד הושמטו דברי בן (עזאי) [בג בג] מפני שאפשטיין סבר (שם) הערה זו (11) שצירוף שתי הדרשות, זו של רבי עקיבא וזו של בן בג בג, הוא פעולתו של בעל מדרש הגדול, ואי אפשר ששתי הדרשות הדומות נכפלו במקורו, במכלילתא דרשב"י גופה. לראיה הביא גם את נוסח 'מגילת תענית' שנמסרה בו, כביכול, כל הדרשה בשם ר' עקיבא בלבד, אלא שנוסח קטע הגניזה שבידנו לסכוליון פ, שלא הזכר לאפשטיין, מוסר את שתי הדרשות הדומות זו אחר זו, האחת בשם רבי עקיבא והאחת בשם בן בג בג (סופה של דרשה בן בג בג. הנקטת בקטע הגניזה, אינו מוטל בספק על-פי המקבילה בבבלי). השוואת קטע הגניזה של סכוליון פ עם נוסח הכלאיים של הסכוליון מלמדת שבאחרון חלה השמטה מחמת הדומות מן אפשטיין. סכוליון פ במקורו גורס את שתי הדרשות. נוסח הדיא שהשמטה את אפשטיין. סכוליון פ במקורו גורס את שתי הדרשות. נוסח סכוליון פ כפי ששחזרנו מלמד אפוא שגם במדרש הגדול באו שתי הדרשות ברצף ממקורו הראשון – מכלילתא דרשב"י – ולא העורך סמכן זו לזו. נמצא הסכוליון למועד זה מטייע בשחזור נוסחה של מכלילתא דרשב"י.⁶⁰ ראוי לשים

57 מכלילתא דרשב"י בא, מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 11; ראה גם מהדורת הופמן, עמ' 10.
 58 נשתבש ל'בן עזאי', ראה מהדורת אפשטיין-מלמד, שם, עמ' 11.
 59 בפירוש רבנו הלל לברייתא, ר"ג מדות. ראה: א' פריימאן, 'פירוש רבינו הלל על ברייתא דר' ישמעאל', בתוך: ספר הזכרון לשיא פותנטיקי, ורשה תרפ"ז, עמ' קעח.
 60 לתוספת בדיות נביא כאן את נוסח מכלילתא דרשב"י והבבלי מול סכוליון פ, כפי ששרד בנוסח הכלאיים ובקטע הגניזה.

מכלילתא דרשב"י	נוסח הכלאיים	קטע הגניזה	בבלי פסחים
(מדה"ג)	לסכוליון	מתוך סכוליון פ ומקבילות	
היה לכם		ר' עקיבא אומר	ר' עקיבא אומר
בן עזאי אומר		מתוך [ל...]. לא יצא וירעה	בן בג בג אומר
שלא יצא וירעה בעד [ל...].		בעד	מנין שם [ל...]. קרי' [ל...]. מנין לומדי שמעון קיור
		היל תשמור להקריב לי	למכאן ואילן קשת' ר' ימים קודם שהיטה
		במתעו	שנאמר תשמור להקריב
ר' עקיבא אומר			לי במתעו

לב כי במכלילתא דרשב"י, הדרשה את הפסוק בס' שמות, אין אלא דרשה זו דברי ביקור התמיד הפסוק קודם שחיתתם. מוכן שאין במכילתא מקום לרצף הדרשות על מילות הפסוק של ס' במדבר. מכאן שהדרשה בסכוליון לא הייתה יכולה להישאב במלואה מהמכלילתא דרשב"י. היא תלויה במדרש רצוף על הפסוק בס' במדבר. מצד אחר, היה המדרש שלפני הסכוליון שונה בהריו הן מן הספרי במדבר הן מן הספרי וטא לפסוק זה. כל הדרשות התלויות במילות הפסוק מוחלפות בו, ושונה גם הדרשה האחרונה. אין היא נמסרת בסתם, כבספרי, אלא בשם בן בג בג, ונוספה עליה דרשה דומה בשם ר' עקיבא. לאותנטיות של תוספת זו ולאותנטיות של ייחוסה נמצא עד נאמן במכלילתא דרשב"י. אמור מעתה: בסכוליון פ צוטטה ברייתא מתוך מדרש הלכה אחר לסי' במדבר,⁶¹ ברייתא שמקורותיה אינה מוטלת בספק. לבד מחשיבותה של מסקנה זו להכרת ההלכה על ס' במדבר גדולה משמעותה לקביעת טיבו של סכוליון פ, לפחות בביאור דיין. לפני עורכו של סכוליון זה עמד מקור תנאי עלום אשר אבד מאתנו.

שתי הציטטות אשר נידונו כאן – הכתוב בס' מלכים ומדרש ההלכה – מגידות את שבחה של אכסניה שלהם, הסכוליון למגילת תענית, לשתי מהדורותיו. ואילו שני המצטטים, סכוליון א וסכוליון ב, הריהם בבחינת משיבי אבדה, אבדת מקרא ואבדת מדרש.

מכלילתא דרשב"י	נוסח הכלאיים	קטע הגניזה	בבלי פסחים
(מדה"ג)	לסכוליון	מתוך סכוליון פ ומקבילות	
נאמרה להלן שמירה	ולחלן הוא אומר	היה לכם למשמרת	היה לכם למשמרת
	היה לכם למשמרת עי		
	אביעה ימים קודם לשחטתו		
	אביעה ימים קודם לשחטתו		
	אביעה ימים קודם לשחטתו		
	אביעה ימים קודם לשחטתו		

61 על אפשרות קיומו של היקף רחב של מדרשי הלכה תנאים, הרבה מעבר למייצגים המקוריים, אשר שרדו בידינו ראה את דברי מנחם כהנא (מובאות ממדרש תנאי חדש', דברי הקונטרס העולמי למדעי היהדות, כרך ראשון, עמ' 23-30, ובעיקר עמ' 30-29).

מכילתא דרשב"י = מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, מהדורת י"א אפשטיין תצ"ז מלמד, ירושלים תשס"ז; מהדורת ד"צ הופמן, פרנקפורט תרס"ה.

ספרי במדבר, מהדורת ח"ש חורבין, לייפציג תרע"ז.

ספרי וזטא, מהדורת ח"ש חורבין, לייפציג תרע"ז.

פולן, המשלחת לנאוס = פולן האלכסנדרוני – כתבים בעריכת סי דניאלונטו, כך א. ירושלים תשמ"ז, המשלחת לנאוס (תרגום החוסף הערות א' כשר).

פלסר = ד' פלסר, 'מחצית השקל באונטולין ואלע כה מדבר יהודה', תרביץ, לא (תשכ"ב), עמ' 156–150.

Z. Frankel, 'Die Juden unter den ersten römischen Kaisern', *MGWJ*, 3 (1854), pp. 401–413, 439–450.

S. Zeitlin, *Megillat Taanit as a Source for Jewish Chronology and History in the Hellenistic and Roman Periods*, *Philadelphica* 1922 (= *JQR*, 9 [1918–1919], pp. 71–102; *JQR*, 10 [1919–1920], pp. 49–80).

P. Cassel, *Messianische Stellen des Alten Testaments*, II, Berlin 1885.
קרייס = קרייס *Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum*, Berlin 1989.

M. Schwab, 'La Meghillath Tuamith, ou "Anniversaires Historiques"', *Actes du Onzième Congrès International des Orientalistes*, Paris 1879, Paris 1898, pp. 199–259.

A. Schwarz, 'Die Schatzkammer des Tempels in Jerusalem', *MGWJ*, 63 (1919), pp. 230–237.

AOAT = *Alter Orient und Altes Testament*

GCS = *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller*

HTR = *Harvard Theological Review*

HUCA = *Hebrew Union College Annual*

JQR = *Jewish Quarterly Review*

JSS = *Journal of Semitic Studies*

MGWJ = *Monatsschrift für die Geschichte und Wissenschaft des Judentums*

רשימת המהדורות והקיצורים הביבליוגרפיים

אורבך, בער' = א"א אורבך, ימי הבית השני ותקופת המשנה בעיני יצחק בער', דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ג, ירושלים תשמ"ד, עמ' 82–59.

אורבך, הלכה = א"א אורבך, הלכה – מקורותיה והתפתחותה, תל-אביב 1996.
אלבק, 'מחלוקות' = ח' אלבק, 'למחלוקות הפרושים הצדוקים בעינינו המקוש וקשיו', תורה שבעל פה, ה (תשכ"ז), עמ' כד–לא.

J.M. Allegro, 'An Unpublished Fragment of Essene Halakha (4Q Ordinances)', *JSS*, 6 (1961), pp. 71–73.

E. and H. Eshel, '4Q471 Fragment 1 and *Maamadot* in the War Scroll', *JSS*, 6 (1961), pp. 71–73.
The Madrid Qumran Congress. II (Studies on the Texts of the Desert of Judah), XI, 2, Leiden-New York-Köln-Madrid 1992, pp. 611–620.

M. Brann, 'Entstehung und Werth der *Megillath Tuamith*', *MGWJ*, 25 (1876), pp. 375–384, 410–418, 445–460.

גיגור = א' גיגור, המקרא והרגומיו בוקתם להתחזותה הפנימית של היחידות (תרגום י"ל ברוך), ירושלים תשי"ט.

גרץ = 1906⁵ Leipzig, *Geschichte der Juden*, III/2, Leipzig 1896.

G. Dalman, *Aramäische Dialektproben*, Leipzig 1896.
דלמן = G. Dalman, *Aramäische Dialektproben*, Leipzig 1896.

J. Derenbourg, *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine*, Paris 1867.

דרנבורג, משא = י' דרנבורג, משא א"י, תורגם ע"י מבש"ן, פטרבורג תרנ"ז.

הלוי, דורות הראשונים = י"א הלוי, דורות הראשונים, תלם א, כך ג, פרנקפורט תרס"ז; כך ה, בתוך: מ' איערברך (עורך), ספר זכרון לרב י"א הלוי, תל-אביב תשכ"ד; כך ה, פרנקפורט תרע"ח.

J. Hamburger, *Real Encyclopädie für Bibel und Talmud*, Suppl., Leipzig 1886.

המפל = ע' המפל, 'מגילת תענית', חיבור לשם קבלת החזאר דקטור לפילוסופיה של אוניברסיטת הל-אביב 1976.

L. Hartzfeld, *Geschichte des Volkes Israel*, I, Leipzig 1863.
יירבין = ש' יירבין, מלחמת בר כוכבא, ירושלים 1957.

כהנא = א' כהנא, ספרות ההיסטוריא הישראלית מן מגילת תענית עד ר' משה בן מימון, א, ארשה תרפ"ב.

לוריא = ביצ לוריא, מגילת תענית, ירושלים תשכ"ד.

ליוור = י' ליוור, 'מחצית השקל במגילות כה מדבר יהודה', תרביץ, לא (תשכ"ב), עמ' 18–22.
ליכטנשטיין = H. Lichtenstein, 'Die Fastenrolle: Eine Untersuchung zur jüdisch-hellenistischen Geschichte', *HUCA*, 8–9 (1931–1932), pp. 257–351.

לנסחיו' = ג' נעם, 'לנסחיו של הסוליון למגילת תענית', תרביץ, טב (תשנ"ג), עמ' 55–99.

'מגילת תענית והסוליון' = ג' נעם, 'מגילת תענית והסוליון', טיבס, זמנס ומקורותיה, בצירוף מהדורה ביקורתית, חיבור לשם קבלת תואר דקטור של האוניברסיטה העברית בירושלים תשנ"ז.

מגילת תענית, מהדורת ליכטנשטיין – ראה ליכטנשטיין.
מילר = J. Müller, 'Der Text der Fastenrolle', *MGWJ*, 24 (1875), pp. 43–48, 139–144.

מכילתא דרביי = מכילתא דרבי ישמעאל, מהדורת ח"ש חורבין וי"א רבין, ירושלים תש"ל.